

теоретические аспекты методологии, касающиеся критического, дескриптивного и постмодернистского дискурс-анализа. В рамках системы взглядов разных научных школ выделены основные проблемы в исследованиях современной политической дискурсологии и перспективы ее развития.

Ключевые слова: политическая дискурсология, политическая лингвистика, политический дискурс, политическая коммуникация.

Sokolovska Svitlana. Political Discourse Analysis: Scientific Challenges and Development Prospects. The article presents the subject-matter of political discourse analysis as a new branch of linguistics. The main attention is focused on the research aspects concerning the essence and phenomenology of the political discourse. The paper deals with the definitions based on the differentiation of the institutional and non-institutional speech forms and such approaches to the political discourse interpretation as linguistic, cratologic, and semiotic ones. The latter is presented in many works. According to it political discourse is interpreted as the semiotic and communicative space, in which the building of political reality and the political system signs interaction take place. The theoretical aspects of methodology are also analysed. They are pertinent to the critical, descriptive, and postmodern methods of discourse analysis. Within the framework of the system of different views the dominant scientific challenges and development prospects in the contemporary political discourse analysis are revealed.

Key words: political discourse analysis, political linguistics, political discourse, political communication.

Стаття надійшла до редколегії
15.03.2013 р.

УДК 821.111'22

Людмила Солощук

Вербальні та невербальні аспекти дискурсивної взаємодії як відображення полікодової природи комунікативного процесу

У статті розглянуто макрорівневі особливості дискурсивних закономірностей взаємодії вербальних і невербальних компонентів як знаків різних кодових систем, що є актуальним для дослідження сучасного комунікативного простору з характерною для нього диверсифікацією структури та функцій. Полікодовість комунікативного процесу підтверджується здатністю невербального компонента комунікації до автономного функціонування, яке забезпечується і конвенційною природою самого невербального компонента, і властивостями дискурсивної особистості до його адекватної інтерпретації.

Ключові слова: автономне функціонування, диверсифікація, дискурсивна особистість, конвенційна природа, макрорівень, невербальний компонент, полікодовість.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відкриття в будь-якій науці не можуть відбутися раніше від належного часу. Визначення комунікації як полікодового утворення, семіотичної комплексності сучасного комунікативного процесу, інтеграції в комунікативне ціле вербальних, візуальних, аудіальних та інших компонентів дає змогу сприймати невербальні компоненти комунікації як повноцінний об'єкт лінгвістичних досліджень. Антропоцентрична парадигма дослідження мови, що стала однією із центральних у науці про засоби людського спілкування, послугувала основою для залучення невербальних компонентів комунікації в коло інтересів мовознавчих розвідок, адже процеси глобалізації та інформатизації як провідні риси ХХІ століття стимулюють лінгвістику досліджувати комунікацію у всіх її проявах. Мову тепер розглядають не тільки зсередини, у термінах її формальних властивостей (таким би було формалізоване пояснення, що встановлює відношення між елементами виключно мовного твору – тексту), але й ззовні, з точки зору того, що вона дає системам, у котрі входить у якості підсистеми, – культурам, соціальним системам, системам думок, як відзначають В. З. Дем'янков, О. Є. Кібрик та багато інших. Безумовно, комунікативні здібності мовця виявляються, насамперед, на вербальному рівні, але комунікація – це складний комплекс, і зараз уже не викликає сумніву теза про те, що мистецтво спілкування повинно трактуватися як єдність вербального та невербального, тому що впливове мовлення визначається семантикою жестів, міміки, поглядів, поз, інтонацій тощо. Дослідження НВК є внеском у розвиток дискурсивної прагматики, на необхідності опису структури і динамічності якої наголошується в сучасному мовознавстві [4].

Візуалізація комунікативного процесу та, якщо говорити більш широко, у сучасних термінах – його полікодовість – враховувалася ще в античній риторіці. Мовленнєва ситуація в риторичній традиції включала не тільки мовне вимірювання, а й візуальні, кінесичні та інші складники, ... тобто в риторіці як науці про форми та методи впливового мовлення враховувалися умови для оптимального запам'ятовування образного мовлення й орієнтовані на адресата жести, міміку, інтонацію тощо. У період сплеску наукового інтересу до вивчення мови як інструменту соціального впливу визнання полікодового характеру комунікації стає вихідною посилкою для її аналізу [2].

Розроблення невербальних аспектів англomовного діалогічного дискурсу, специфікація процесів вербалізації невербальних компонентів комунікації, створення положень про їх дискурсотвірний потенціал, аналіз принципів взаємодії комунікативних компонентів різнорідної знакової природи на основі притаманних їм структурно-семантичних та прагматичних властивостей і комунікативних функцій у межах теорії дискурсивної взаємодії різних кодових систем набувають **актуальності** в процесі дослідження сучасного комунікативного простору з характерною для нього диверсифікацією структури та функцій.

Комунікативно-дискурсивний потенціал невербальних компонентів комунікації (далі – НБК) характеризується багатомірністю, принципи взаємодії вербальних та невербальних компонентів є різноманітними [1]. **Об'єкт** цього дослідження – невербальні комунікативні компоненти, які взаємодіють з вербальними компонентами в англomовному діалогічному дискурсі на макрорівні. **Предмет** дослідження – особливості дискурсивних закономірностей взаємодії вербальних і невербальних компонентів як знаків різних кодових систем.

Під макровзаємодією вербальних і невербальних компонентів комунікації ми розуміємо такий тип взаємодії, коли діалогічні репліки (або одна з них) повністю сформовані за допомогою невербальних компонентів комунікації. Такі репліки здатні функціонувати в діалозі в автономному режимі, тобто вони мають завершене значення без залучення до їхньої структури вербальних компонентів [1]. Невербальний знак демонструє високий ступінь інформативності, що забезпечує його здатність до створення полікодового комунікативного простору. Отже, мовленнєвий акт (МА) у репліці перетворюється на парамовленнєвий (ПМА), здатний виконувати всі функції, зазвичай притаманні мовленнєвим актам, самостійно, без підтримання вербальними компонентами. Тобто міміка та жести відіграють роль репліки в діалозі, повністю замінюючи вербальне висловлення.

Невербальна репліка може давати відповідь раніше, ніж словесна; один зі співрозмовників тільки-но хоче заперечити, збирається говорити, а інший, зваживши на його міміку, жест, вираз обличчя та готовність до репліки, вдовольняється цією невербальною реакцією. Використання ПМА зумовлене їхньою більшою експресивністю, у результаті чого можливим стає не тільки формування та передача певної комунікативної інтенції, але й одночасне вираження ставлення комуніканта до партнера та здійснення впливу на нього:

1. EDWARD: *People aren't going to respect you unless you respect yourself. The next time someone is rude to you, you stare at them right here.*

He softly touches her, right between the eyes.

EDWARD (cont'd): *It's an old trick I use, especially with bankers. Works every time. Will you try it?*

VIVIAN (confidently): *Okay...*

(In the shop).

VIVIAN (nervous): *Hello. Can you help me?*

The Salesgirl looks Vivian up and down. A pause. Vivian gives her «the stare» and straightens up. We see the Salesgirl's reaction change.

VIVIAN (confidently): *I'm looking for a dress, nothing too flashy, not too sexy,*

Conservative. In a size six.

SALESGIRL (uncomfortable under Vivian's stare): *Do... do you have a charge account with us?*

Vivian smiles and draws out Edward's American Express card.

The Salesgirl nods and quickly moves to a rack of dresses to find Vivian's size (Pretty Woman – script: 52–53).

Дівчина дослухається до поради досвідченого бізнесмена дивитися співрозмовникові між очі, якщо він грубо з нею поводить (The next time someone is rude to you, you stare at them right here. He softly touches her, right between the eyes). Наступного разу в магазині їй вдається вплинути на подавальницю саме таким поглядом.

ПМА інтенсивно використовують у випадках, коли комуніканти мусять передавати необхідну інформацію один одному в присутності третіх осіб, для яких вона не – призначена, і тому її

принаймні один із комунікантів не хоче робити надбанням присутніх. Адресат має вибір способу реагування в такому випадку – або підтримання невербальної ініціативи партнера, або використання мовних засобів реагування. Але, як правило, навіть експліцитне розгортання вербальної репліки не достатнім третій особі для повного розуміння того, про що йдеться у відповіді адресата:

2. *A handsome barman sprang to attention. «White wine,» Leslie requested. «Tequila on the rocks,» Jeff said, feeling insecure. Leslie threw him a warning look; he didn't hold his liquor well and they both knew it. «Just one, cutie,» Jeff said, catching her look (Collins:415).*

Акт попередження виконується невербально (*Leslie threw him a warning look*), і відповідь адресата (*Just one, cutie*) свідчить про те, що іллокутивна сила ПМА попередження достатня для досягнення перлокутивного ефекту.

ПМА також використовують у тих випадках, коли вербальну активність гальмують:

а) фізіологічні причини (комунікант не може говорити, оскільки в нього є перешкоди для діяльності мовленнєвого апарату):

3. *«Dad» – the boy wheezed.*

«I know,» Hood said softly. He cracked his fingers to admit the light slowly, then reached under the night-stand and took out the Pulmo Aide. Flipping the lid of the lunchbox-sized unit, Hood uncoiled the tube and handed it to Alexander. The boy put one end in his mouth while his father eyedropped the Ventolin solution into the slot on top.

«I suppose you'll want to kick my butt while you do this?»

The boy nodded gravely.

«I'm going to teach you chess, you know.»

Alexander shrugged.

«It's a game where you can kick mental butt. That's a lot more satisfying.»

Alexander made a face.

After switching on the unit, Hood walked over to the small Trinitron in the corner of the room, turned on the Genesis unit, then returned with a pair of joysticks as the Mortal Kombat logo blazed onto the screen.

«And don't put in the password for the bloody version,» Hood said before handing one to the boy. «I don't want my heart being torn out tonight.»

His son's eyes went wide.

«That's right. I know all about the A, B, A, C, A, B, B sequence on the Code of Honor screen. I watched you do it last time, and I had Matt Stoll tell me what it was all about.»

The boy's eyes were still saucers as his father sat on the edge of the bed.

«Yeah... you don't mess with Op-Center techno-weenies, kid. Or their boss» (Clancy: 8).

Медичний прилад у горлі хворої дитини не заважає їм із батьком вести повноцінний діалог:

б) комуніканти перебувають на великій відстані або існують інші перешкоди фізичного плану (сторонній шум тощо). Такі умови не дають можливості їм чути один одного, і вони вдаються до використання ПМА:

4. *«Danny, how about one (photo) with you kissing you girlfriend?»*

Danny glanced toward the corner where Maria, dressed sedately, had been all but hiding. (It had taken weeks of persuasion to get her to go to the concert just as a «friend».) He motioned to her to come forward. But she shook her head (Segal: 168).

Репліка-стимул (ПМА акт-директив) і репліка-реакція (ПМА-відмова) складаються виключно з невербальних компонентів комунікації.

5. *Moments ago, as Herney was preparing to take the stage, he had seen Marjorie Tench in the yellow hall-way, talking on a cordless phone. This was strange in itself, but it was made more so by the White House operator standing beside her, her face white with apprehension. Herney could not hear Tench's phone conversation, but he could see it was contentious. Tench was arguing with a vehemence and anger the President had seldom seen – even from Tench. He paused a moment and caught her eye, inquisitive.*

Tench gave him the thumbs-up (D. Brown: 308).

Отже, можливим є створення діалогу, де обидві репліки репрезентовані невербально (так званий «мовчазний діалог»). Це стає можливим завдяки тому, що в ПМА часто використовуються конвенційні за своєю природою невербальні комунікативні компоненти, що мають закріплене конкретне значення в певній ситуації соціальної діяльності, яке не потребує вербального пояснення. ПМА

ефективно заміщують МА для вираження та позначення таких соціально-етикетних норм поведінки, як вітання, прощання, вибачення, подяка тощо.

У випадках, коли задіяними є НВК індивідуально означеного характеру, для їхньої інтерпретації необхідні додаткові знання адресата про особливості використання НВК його комунікативним партнером, що вимагає звернення до поняття дискурсивної особистості, яку розуміємо як особистість, що діє в континуальному комунікативному просторі й здатна поряд із мовним кодом використовувати й трактувати інші семіотичні коди залежно від типу дискурсивних відносин, у які вона є включеною в певні моменти спілкування. Дискурсивна особистість реалізує себе в дискурсивному оточенні, яке охоплює її партнерів із комунікації, та сукупність усіх супутніх факторів, які впливають на перебіг комунікативного процесу. Кількість комунікативних партнерів необмежена й залежить від соціальної та комунікативної активності дискурсивної особистості. Дискурсивне оточення неоднорідне з огляду на стосунки, що пов'язують дискурсивну особистість із комунікативними партнерами [1]. Ступінь знайомства комунікантів та взаємини між ними впливають на їхню невербальну поведінку [3]. Дискурсивне оточення, центром якого є дискурсивна особистість, складається з трьох зон: ядерної, маргінальної та периферійної. До ядерної зони належать постійні комунікативні партнери дискурсивної особистості. Це члени родини, близькі друзі та колеги, з якими підтримується постійний соціальний і, отже, комунікативний зв'язок. У маргінальній зоні перебувають відносно постійні комунікативні партнери. Це далекі родичі, знайомі, колеги, контакти з якими рідші та менш регулярні. До периферійної зони належать ті партнери, з якими відбуваються випадкові комунікативні контакти через різноманітність суспільно-соціального життя.

Чим краще комунікативні партнери знають одне одного, тобто якщо вони знаходяться в ядерній дискурсивній зоні спілкування, тим більш адекватно вони здатні трактувати індивідуально означені НВК, які використовують мовці під час спілкування:

6. *Annabelle pushes her hair over her eyes.*

RACHEL: She's gonna trip over her own feet, if she doesn't get her hair out of her eyes.

Jackie casts a sidelong glance at Rachel. Decides to tell her...

JACKIE: Pushing her hair over her eyes means she's avoiding a confrontation.

Rachel looks over. Really? Jackie decides to share more. Reading Rachel's reaction to...

JACKIE: If she's twirling it, she's playing something out in her mind. If she's stopped combing it, she might be depressed...

As Rachel listens she's unconsciously twisting her hair.

RACHEL: What about obsessively picking her split ends?

JACKIE: Anxiety.

RACHEL: Last week when she chopped her Barbie's bangs all to hell –

JACKIE: She was angry at herself.

RACHEL: Jackie?

JACKIE: Yes?

RACHEL: When I twisted hair like this it means I'm intimidated by you...

Jackie gives her the trace of a smile.

JACKIE: I'll keep it in mind, and use it against you.

She looks back down at the game (Stepmom – script: 53–54).

Як мати, вона входить у ядерну зону дискурсивного оточення своєї доньки і добре обізнана зі значенням її індивідуальних невербальних дій, за допомогою яких отримує інформацію про її настрій, почуття, наміри тощо. Знаючи про свою смертельну хворобу, мати вирішує підготувати з нової дружини свого колишнього чоловіка добру матір для своїх дітей. Розглядаючи поведінку матері в дискурсивному аспекті, можна стверджувати, що вона вводить мачуху до ядерної зони дискурсивного оточення своїх дітей, розповідаючи про значення жестів, які вони використовують у певних ситуаціях. Рейчел, у свою чергу, пояснює Джекі значення свого жесту (*When I twisted hair like this it means I'm intimidated by you*). Джекі обіцяє запам'ятати і колись використати це знання проти Рейчел. Але усмішка, яка супроводжує це висловлення, свідчить про те, що Джекі жартує (*Jackie gives her the trace of a smile: I'll keep it in mind, and use it against you*). Взаємодія вербальної і невербальної складових частин за ідентифікаційним принципом у цьому випадку дає змогу декодувати справжню інтенцію висловлення Джекі. Проте вона має рацію в тому, що обізнаність із індивідуальними значеннями невербальних комунікативних компонентів партнера можна використати проти нього.

Отже, взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації в діалогічному дискурсі демонструє потенціал невербальних компонентів щодо автономного вираження смислів та функціону-

вання у вигляді парамовленнєвих актів, дослідження яких **перспективне** з огляду на можливість залучення різних кодових систем для здійснення ефективного спілкування.

Література

1. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л. В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
2. Чернявская В. Е. Какие границы нужны лингвисту? Поликодовая коммуникация vs «логоцентрическая гордыня» лингвистов / В. Е. Чернявская // Материалы 1-й Междунар. науч.-практ. конф. «Коммуникация в поликодовом пространстве: языковые, культурологические и дидактические аспекты», 11–13 мая 2011. – СПб : Санкт-Петербург. гос. политехн. ун-т, 2011. – С. 7–8.
3. Miller G. R. *Between People* / G. R. Miller, M. Steinberg. – Chicago : Science Research Associates, 1975. – 286 p.
4. Vanderveken D. On the foundations of formal discourse pragmatics / D. Vanderveken // Book of Abstracts «6th Lodz Symposium: New Developments in Linguistic Pragmatics NDLP2012», 26–28 May, 2012. – Lodz, Poland. – P.16–17.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Brown D. *Deception Point* / D. Brown. – London : Corgi Books, 2004. – 586 p.
2. Clancy T. *Op-Centre* / T. Clancy. – Fiction English, 1993. – 129 p.
3. Collins J. *Vendetta. Lucky's Revenge* / J. Collins. – New York : Harper Paperbacks, 1997. – 608 p.
4. *Pretty Woman*. – Screenplay by J. Lawton, S. Metcalfe. – <http://www.awesomefilm.com/script/>. – 99 p.
5. Segal E. *The Class* / E. Segal. – New York: Bantam Books, 1986. – 532 p.
6. *Stepmom*. – Screenplay by R. Bass. – <http://www.awesomefilm.com/script/stepmom.html>. – 90 p.

Солощук Людмила. Вербальные и невербальные аспекты дискурсивного взаимодействия как отображение поликодовой природы коммуникативного процесса. В статье рассматриваются макроуровневые особенности дискурсивных закономерностей взаимодействия вербальных и невербальных компонентов как знаков разных кодовых систем, что является актуальным для исследования современного коммуникативного пространства с характерной для него диверсификацией структуры и функций. Поликодовость коммуникативного процесса подтверждается способностью невербального компонента коммуникации к автономному функционированию, которое обеспечивается как конвенциональной природой самого невербального компонента, так и умением дискурсивной личности адекватно интерпретировать его.

Ключевые слова: автономное функционирование, диверсификация, дискурсивная личность, конвенциональная природа, макроуровень, невербальный компонент, поликодовость.

Soloshchuk Liudmyla. Verbal and Non-verbal Aspects of Discursive Interaction as the Reflection of the Polycode Character of the Communication Process. This paper discusses the peculiarities of discursive macrointeraction of verbal and non-verbal communicative components which are treated as the signs of different code systems. This is of great actuality for the investigation of modern communicative space characterized by the diversification of structure and functions. The polycode character of the communication process is suggested by the ability of the non-verbal component to independent functioning, which is based on its conventional nature and discursive personality's ability to its adequate interpretation.

Key words: independent functioning, diversification, discursive personality, conventional nature, macrointeraction, non-verbal component, polycode character.

Стаття надійшла до редколегії
18.04.2013 р.

УДК 82.02(4):7.046

*Галина Удяк,
Олена Тимчук*

Образ ангела в літературі європейського романтизму

Стаття присвячена проблемам інтерпретації образу ангела як вічного образу в поетичних творах європейських романтиків. У центрі дослідницької уваги – чотири національні варіанти ангелології на прикладах творчості Тараса Шевченка, Вільяма Блейка, Гайнріха Гайне, Михайла Лермонтова. Звісно, йдеться не про